

2.3. НЕОРЕЛІГІЇ

Оксана Сморжевська

Методологія дослідження рідновірства (неоязичництва) в Україні: досвід історика

Запропоновано окремі методологічні аспекти вивчення рідновірства (неоязичництва) в Україні. Акцентовано увагу на важливості всебічного розгляду наукових напрацювань з даної теми, відходить від напрацювань російської історіографії кінця 1990-х – початку 2000-х рр. Розглянуто можливості вивчення рідновірства (неоязичництва) методами усної історії та наголошено на необхідності аналізу “віртуального неоязичництва”.

Ключові слова: рідновірство (неоязичництво), методологія, історіографія, усна історія, “віртуальне неоязичництво”

Вивчення та аналіз рідновірства (неоязичництва) в Україні вимагає системного комплексного підходу. Оскільки даний релігійно-світоглядний феномен перебуває в постійній динаміці, то потребує наукових зусиль представників різних гуманітарних дисциплін: істориків, релігієзнавців, психологів, соціологів, політологів, філософів, культурологів, антропологів, філологів, фольклористів. Наразі у вивченні рідновірства (неоязичництва) переважають капсульні дослідження. Тобто науковці однієї галузі переважно не знайомі з напрацюваннями колег із суміжного “гуманітарного цеху”. Це значно збіднює наукові розробки та перспективи подальших розвідок і досліджень. На жаль, сильно відчутний вплив російської історіографії ще 1990-х – початку 2000-х рр. Йдеться про праці Віктора Шнирельмана, насамперед збірник матеріалів конференції “Неоязичництво на просторах Євразії” (1999, Москва), упорядником та редактором якого він є. Зокрема, в даному збірнику розміщена стаття Віктора Шнирельмана “Назад до язичництва? Тріумфальна хода неоязичництва просторами Євразії”, в якій автор один з підпунктів присвятив Україні, вкрай критично й навіть іронічно та в менторському тоні описуючи становлення неоязичництва в середовищі української діаспори та його появу й поширення в Україні після проголошення державної незалежності в 1991 р. [1, с. 130–169].

Останніми роками в Україні активізувалися наукові дослідження, присвячені рідновірству (неоязичництву) в Україні. Чимало збірників наукових конференцій мають в своєму переліку публікації, в яких йдеться про ті чи інші аспекти рідновірського руху в Україні. Привертає увагу, що зазвичай це розвідки або студентів старших курсів, або аспірантів-релігієзнавців. У монографії Віталія Войналовича та Наталії Кочан

“Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність” (2014) в одному з розділів йдеться про “спільноти українських язичників-рідновірів” на Донбасі та “радикальні форми язичництва, вододілом між якими стали етнополітичні ідентифікації їхніх членів: проукраїнські vs. проросійські” [2, с. 267]. Марія Лесів опублікувала статтю “Окрім політики: естетичне в українському рідновірстві”, в якій акцентувала увагу на одязі рідновірів, його сакральних, політичних, соціальних, світоглядних смислах, на окремих аспектах образотворчого мистецтва рідновірів України. Також звернула увагу на різницю в сприйнятті одягу та оголеності в українських та західних неоязичників (під західними маються на увазі в дослідженнях Марії Лесів американські неоязичники) [3]. Активізував свої дослідження рідновірського руху в Україні релігієзнавець Дмитро Базик [4]. Плідно в царині вивчення неоязичництва в Україні працює Валентин Долгочуб [5; 6; 7]. Становлення та розвиток неоязичництва в українській західній діаспорі вивчає Тарас Беднарчик [8; 9]. З монографічних досліджень привертають увагу праці Марії Лесів і Оксани Смержевської [10; 11].

Таким чином, навіть побіжний огляд наукової літератури засвідчує актуальність та важливість вивчення історії неоязичництва в Україні як історико-релігійного та світоглядного феномену.

При дослідженні рідновірства (неоязичництва) в Україні, на мій погляд, вкрай важливою є копітка праця з пошуку, аналізу та систематизації праць конфесійного та релігійного змісту з означеної теми. Пропоную виокремити два блоки таких напрацювань. Це – публікації самих сповідників рідновірства (неоязичництва) в Україні та праці християнських (насамперед, православних) авторів. Саме такі полярні роботи дозволяють досліднику простежити важливі акценти у сприйнятті один одного представниками різних релігійних світоглядів, проаналізувати тематику та динаміку наявних друкованих та електронних публікацій. У першому блоці я б виокремила праці Галини Лозко (волхвині Зореслави), яка очолює Об’єднання рідновірів України. Її чималий доробок, численні інтерв’ю та виступи в медіа дозволяють вивчити історію рідновірства (неоязичництва) в Україні протягом останніх кількох десятиліть, що важливо для історика з точки зору хронології та історико-порівняльного аналізу. З останніх напрацювань Галини Лозко згадаю монографію “Орден Бога Сонця: історія та метафізика”. Крізь призму вивчення історії рідновірського руху в Україні важливими є питання взаємостосунків між Рідною Вірою та РУНВірою, про що авторка також пише в своїй книзі [12, с. 219–223]. Монографія, поміж іншого, присвячена важливим філософсько-ідеологічним та практичним аспектам Рідної Віри, має елементи хрестоматії (епістолярна спадщина Володимира Шаяна) [12, с. 229–297].

Серед рідновірської літератури не можна оминати працю Валентина Долгочуба “Язичники атомного віку”, в якій автор здійснив “спробу охопити феномен українського неоязичництва в його цілісності”, розмірковуючи “з приводу причин та умов його зародження, тенденцій розвитку у порівнянні з аналогічними релігійно-світоглядними рухами в Європі та Росії”. У книзі автор також дає відповіді, зі свого погляду, на запитання “Кого вважати сучасним язичником?”, розглядає проблеми ідеології, міфи, поширені в рідновірському середовищі України, виокремлює філософські школи сучасного рідновір’я, намагається спрогнозувати перспективи розвитку сучасного язичництва [13, с. 2, 29, 106, 159].

Важливим джерелом інформації для дослідників є напрацювання Світовіда Пашника, волхва Руського Православного Кола (Запоріжжя). Зокрема його праці “Руський Православний Календар” [14], переклад та коментарі “Велесова Книга” [15], інтерв’ю, виступи на телебаченні й радіо, дають можливість вивчати ідеологічні, світоглядні, ритуально-обрядові та ін. аспекти діяльності даного напрямку рідновір’я, порівнювати його з іншими.

Оригінальну світоглядну концепцію запропонувала Ольга Туз (Арсенія) в своїй праці “Хоривиця – перша гора Слави” [16]. Своє бачення сучасного язичницького світогляду в праці “Іскри” виклав Анатолій Ярошенко (Яровед з Чернігова).

З повсюдним поширенням в Україні інтернету та соціальних мереж, значно активувалося “віртуальне неоязичництво”. Можливості всемережжя для саморепрезентації неоязичництва як однієї з найбільш динамічних форм сучасної релігійності та світогляду загалом – просто неймовірні. Для сучасних язичників України соціальні мережі стали платформою для пошуку однодумців (також і за межами країни), розширилися можливості саморепрезентації через блоги, сайти з відповідним контентом, YouTube тощо. Особливо популярне “віртуальне неоязичництво” серед рідновірської молоді [17]. Тому дослідники не мають права ігнорувати даний напрямок вивчення рідновірського руху в Україні. Особливо в контексті порівняння з аналогічними рухами в країнах Європи. Зокрема, історикня Оксана Юркова в своїй статті “Facebook як новий тип історичного джерела: спроба характеристики та практичні завдання архівування документів” охарактеризувала та класифікувала перелік даних, які є важливими для історика в процесі дослідження: матеріали (фото-, аудіо-, відео- і та ін.), автори текстів та дати їх створення, лінки на ці тексти та коментарі. Також був запропонований алгоритм опрацювання матеріалів соціальної мережі [18].

Що стосується праць християнських авторів, присвячених неоязичництву, то у авторки цієї статті в 2014 р. вийшла друком стаття “Неоязичництво/рідновір’я з точки зору християнства”, в якій був систематизований та охарактеризований пласт наявних на той час публікацій на згадану тему [19]. Зазначу, що відтоді публікації на цю тематику з’явилися переважно в електронних медіа та є джерелом до вивчення християнсько-неоязичницьких взаємовідносин в контексті релігійної (не)толерантності.

Крізь призму війни на сході України важливим аспектом дослідження взаємовідносин по лінії християни-рідновіри є публікації в медіа, присвячені військовим капеланам, усній історії російсько-української війни, різноманітні інтерв’ю ветеранів війни та ін.

У вивченні рідновірства (неоязичництва) в Україні все більшої актуальності набувають методи усної історії. Нагадаю, що “термін усна історія стосується (1) якісного процесу дослідження, яке ґрунтується на особистому інтерв’юванні, що дає змогу розуміти смисли, інтерпретації зв’язків та суб’єктивного досвіду, а також (2) продукту (аудіо- чи відеозапису), який є справжнім історичним документом, новим першоджерелом для подальших досліджень” [20, с. 13]. Інструментарій усної історії дозволяє суттєво розширити дослідницькі горизонти неоязичництва в Україні. Процеси, які відбуваються всередині неоязичницького руху в Україні, вкрай швидкоплинні й динамічні. Тому застосування усної історії як методу дозволяє розглядати даний

історико-культурний феномен за межами “кабінету”, вийти “в поле”, безпосередньо зануритися в неоязичницьке та навколонеоязичницьке середовище.

За роки свого існування неоязичництво, у формі різних теоретичних та практичних напрямків, організацій та самопрезентацій, спромоглося зайняти нішу на суспільно-культурній та релігійній карті України, перманентно стаючи предметом дискусій як у науковому середовищі, так і в політикумі та серед християнських (переважно православних) діячів. Опрацьовано значний масив інформації, насамперед друковані праці самих adeptів неоязичництва, проведено низку локальних та регіональних досліджень неоязичництва в Україні. Натомість мало уваги дослідники приділяють вивченню неоязичництва саме “зсередини”, використовуючи метод включеного спостереження та усної історії, тоді як на даному етапі такі підходи є вкрай важливими для вивчення рідновірського руху в Україні, етапів його формування, поширення та особливостей в різних регіонах нашої країни. Метод усної історії ефективний в дослідженні особистих причин долучення людини до неоязичництва, вивченні впливів оточення, літературно-мистецьких вподобань, трактувань історичних подій та постатей, політичних поглядів сучасних язичників тощо.

Події в Україні останніх років суттєво вплинули на окремі напрямки рідновірства (неоязичництва), оголили приховані раніше проблеми, зокрема, в спілкуванні між українськими та російськими неоязичниками. Метод усної історії в дослідженні розвитку неоязичництва в нинішніх умовах потребує зважених та конфесійно незаангажованих підходів, зважаючи на радикалізацію та політизацію неоязичницького руху в Україні.

Отже, тема наукового вивчення рідновірства (неоязичництва) в Україні потребує всебічного й системного підходу, не зациклюючись лише на окремій гуманітарній дисципліні. Лише поєднання зусиль представників “гуманітарного цеху” дозволяє опукло вивчати даний релігійно-світоглядний феномен, який вже вийшов за рамки виключно релігійних громад та набув поширення через музику, образотворче мистецтво, поезію, прозу, народні промисли та ремесла, певну політичну активність, військову справу тощо. Також залучення в науковий обіг напрацювань західних колег (німецькомовної, англійськомовної літератури тощо), відхід від опертя виключно на російську історіографію кінця 1990-х – початку 2000-х рр. дозволить залучити напрацювання українських колег в загальноєвропейську орбіту відповідних досліджень. Залучення методів усної історії значно збагатить практичні досягнення у вивченні рідновірського руху в Україні, що підтверджують напрацювання авторки цієї статті в даному напрямку.

1. Шнирельман В. А. Назад к язычеству? Триумфальное шествие неоязычества по просторам Евразии // Неоязычество на просторах Евразии / сост. и ред. В. Шнирельман. Москва: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 2001. С. 130–169.

2. Войналович В., Кочан Н. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність: монографія. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 304 с.

3. Лесів М. Окрім політики: естетичне в українському рідновірстві (2016) // Україна модерна, 17.12.2016. URL: <http://uamoderna.com/md/lesiv-ridnovirya> (дата звернення – 20.12.2019).

4. Базик Д. Феномен українського рідновірства: сутнісна характеристика, особливості становлення та розвитку // Релігієзнавчі нариси. 2016. № 6. С. 9–25.
5. Долгочуб В. “Культурна пам’ять” у дискурсі та практиках реконструкторів української традиційної культури // Народна творчість та етнологія. 2017. № 5. С. 25–31.
6. Долгочуб В. Пригадуючи майбутнє: нариси з етнографії українського неоязичництва. Одеса, 2015. 135 с.
7. Долгочуб В. А. Стратегії самопрезентації неоязичників в українському інформаційному просторі // Записки історичного факультету. 2014. Вип. 25. С. 37–47.
8. Беднарчик Т. Наукові погляди ідеолога рідновірського руху В. Шаяна // Всеукраїнська науково-практична конференція “Філософські рефлексії сучасних світоглядних дискурсів” ДонНУ ім. Василя Стуса, 19–20 квітня. Вінниця, 2019. С. 94–99.
9. Беднарчик Т. Юрій Лісовий – прибічник наукових підходів до реконструкції дохристиянської спадщини українства // Філософія. Людина. Сучасність: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю, присвяченої 80-річчю заснування Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 4–5 квітня 2017 р.): тези доповідей / за заг. ред. проф. Р. О. Додонова. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2017. С. 174–178.
10. Lesiv M. The Return of Ancestral Gods: Modern Ukrainian Paganism as an Alternative Vision for a Nation. McGill-Queen’s University Press, 2013. 221 p.
11. Смржевська О. Постмодерністські візії релігійності: сучасне язичництво у міській культурі (Україна в загальноєвропейському контексті): монографія. Київ: Видавець Олег Філюк, 2017. 198 с.
12. Лозко Г. Орден Бога Сонця: історія та метафізика: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2018. 328 с.
13. Долгочуб В. Язичники атомного віку. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 188 с.
14. Пашник С. Руський Православний Календар. Запоріжжя, 2019. 180 с.
15. Пашник С. Велесова Книга. Упорядкування, переклад, коментарі. Запоріжжя, 2019. 192 с.
16. Туз О. (Арсенія). Хоривиця – перша гора Слави. Київ, 2011. 47 с.
17. Смржевская О. Виртуальное неоязычество Украины: новая форма саморепрезентации современных язычников // Религия и коммуникация: материалы VI Междунар. научно-практ. конф., Минск, 18–20 апреля 2019 г. / сост. С. Шатравский. Минск: Ковчег, 2019. С. 278–283.
18. Юркова О. Facebook як новий тип історичного джерела: спроба характеристики та практичні завдання архівування документів // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: зб. наук. пр. Київ: Інститут історії України, 2015. Ч. 25: Електронні інформаційні ресурси. С. 31–48.
19. Смржевська О. Неоязичництво/рідновір’я з точки зору християнства // Наукові записки. Серія “Історичне релігієзнавство”. Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2014. Вип. 9. С. 138–139.
20. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика методологічні засади // Україна модерна. 2011. № 6. С. 7–24.